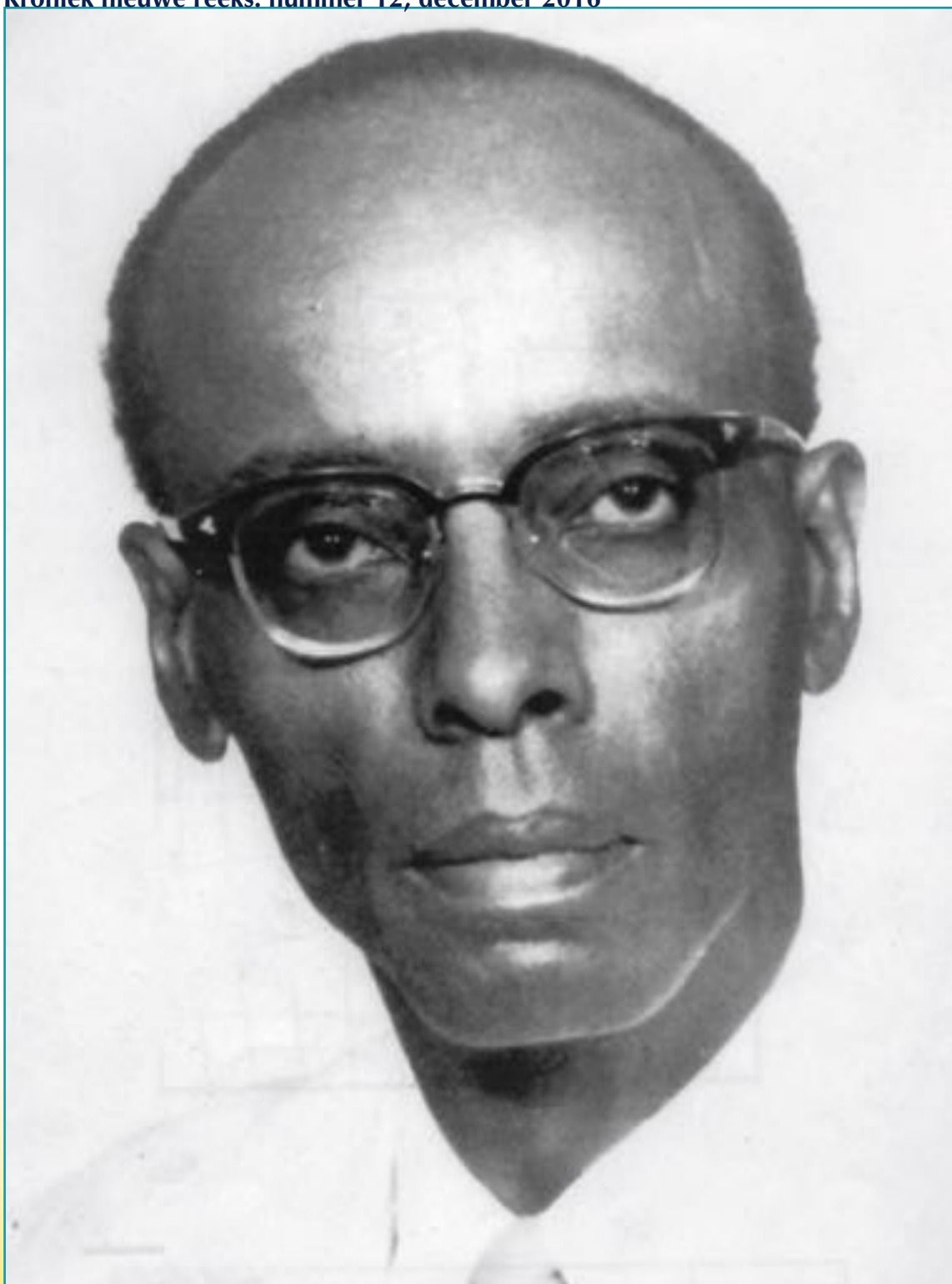

Kroniek 12

Historisch Genootschap
Roterodamum
w w w

Kroniek nieuwe reeks: nummer 12, december 2016

Leo Lasley, een in Suriname geboren Rotterdamse oogarts die in de oorlog joodse onderduikers hielp.

Van de voorzitter

Verleden, heden, toekomst

De nieuwe serie Wel en Wee Cafés, over de geschiedenis van de letteren in Rotterdam en de kandidaatstelling van Rotterdam als City of Literature, is van start gegaan en Roterodamum zit aan tafel bij het opstellen van de nieuwe Erfgoednota.

Het Erasmus-monument bij de Laurenskerk is onthuld en de International Advisory Board Rotterdam heeft de cultuur historie bovenaan de agenda geplaatst.

In diverse geledingen van de stad is er langzamerhand ruimte voor de geschiedenis van Rotterdam. Dat gaat overigens lang niet altijd volgens de kwaliteitsnormen van onze vereniging of tot in de details die we graag zouden willen aanbrengen, maar bijzonder is dat nu Rotterdam zo in de belangstelling staat de vraag naar de geschiedenis van de stad navenant toeneemt. Zowel bureaus voor toerisme als congresbureaus vragen naar programma's over de geschiedenis van de stad. De vraag is nu: wie gaat dat leveren?

Het ligt voor de hand om te denken aan de erfgoed-instellingen in onze stad maar dat blijkt in de praktijk toch nog een stap te ver: dan wordt 'geschiedenis' toch iets heel ingewikkelds. Laten we ons gelukkig prijzen met Museum Rotterdam, het Stadsarchief en het Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam, die de fraaie en soms minder fraai geschiedenis van de stad blootleggen. Het is zaak dat expertise mag worden ingebracht. Het bestuur van Roterodamum zet zich daar voor in.

Ik heb als voorzitter met veel plezier gewerkt om de stad en haar historie te verenigen. De fakkel ga ik komend voorjaar overdragen. Na 10 jaar voorzitterschap en 17 jaar bestuurslidmaatschap is het tijd voor nieuw elan en een nieuw gezicht. Helemaal nieuw is hij natuurlijk niet. Mede namens het bestuur stel ik graag Frank Roos voor als mijn beoogd opvolger. De heer Roos is in 2012 toegetreden tot het bestuur, q.q. als nieuwe voorzitter van de Stichting Stadsherstel Historisch Rotterdam, vooral bekend van de instandhouding van molen 'De Distilliekerketel' in Delfshaven. Daarnaast geeft hij op vele vlakken blijk van zijn liefde voor de geschiedenis van Rotterdam en heeft hij zich in de afgelopen jaren een zeer actief lid van het bestuur van Roterodamum getoond. In de Algemene Ledenvergadering van april zal hij officieel worden voorgedragen. Het is aan u om uw gedachten alvast op te maken.

Voor nu, heel graag tot 8 december in Donner bij het Historisch Wel & Wee Café.

Melanie Post van Ophem, voorzitter

Colofon

Kroniek is het ledenblad van het Historisch Genootschap Roterodamum.

Redactie:

Sjaak van der Velden, redactieKroniek@live.nl

Basisontwerp en art direction:

Puck Gescher, Studio Gescher BNO

Medewerkers aan dit nummer:

Arnold Carmiggelt, Paul Groenendijk, Nora Schadee,

Talitha Vermaas, Kees Vrijdag

Druk:

Printvisie, Rotterdam

Lidmaatschap:

Kroniek hoort bij het lidmaatschap van het

Historisch Genootschap Roterodamum.

Een lidmaatschap kost 35 euro per jaar.

Secretariaat:

C. Hartsuiker, Postbus 23538, 3001 KM Rotterdam

telefoon 0184-68 22 91

bankrekening NL07 INGB0000077300

www.rotterdamum.nl

Kopij volgend nummer:

Kopij voor Kroniek 2017 nummer 13 moet uiterlijk 15 januari binnen zijn bij de redactie.

Ontvangt u de digitale nieuwsbrief van Roterodamum nog niet? Stuur een email naar rotterdamum@rotterdamum.nl

en we plaatsen u op de verzendlijst.

En heeft u onze facebookpagina al eens bezocht?

www.facebook.com/rotterdamum

Ook kunt u Roterodamum op Twitter volgen

@HGRotterdamum

OPROEP

Wilt u ons helpen door in uw buurt het Jaarboekje rond te brengen? Daarmee helpt u de kosten van het genootschap binnen de perken te houden. Meldt u aan bij het secretariaat 0184-682291 of via de website.

Historisch Wel & Wee Café 8 december Boekhandel Donner: van De Lantaarn tot Polletje Piekhaar

Historisch Wel & Wee Café Roterodamum

17.00-17.30 uur: inloop

17.30 uur: start programma over de Letteren in Rotterdam met:

- lezing van Wiep van Bunge over De Lantaarn (Rotterdams filosofisch gezelschap in de 17e en 18e eeuw)
- voordracht van Jan Oudenaarden en Rien Vroegindewey over het literaire leven in Rotterdam (van 1900 tot 1940)
- bijpassende audiofragmenten van Rotterdamse schrijvers (geselecteerd door Joop de Jong)
- kroniek van Frans Meijer: 'Hoe overleef je de Frankfurter Buchmesse?'

Voorafgaand aan het HW&WC vindt de presentatie van het Rotterdams Jaarboekje plaats. Vanwege de beperkte capaciteit is dit programma alleen voor genodigden. Medio december krijgt u het Jaarboekje in de bus.

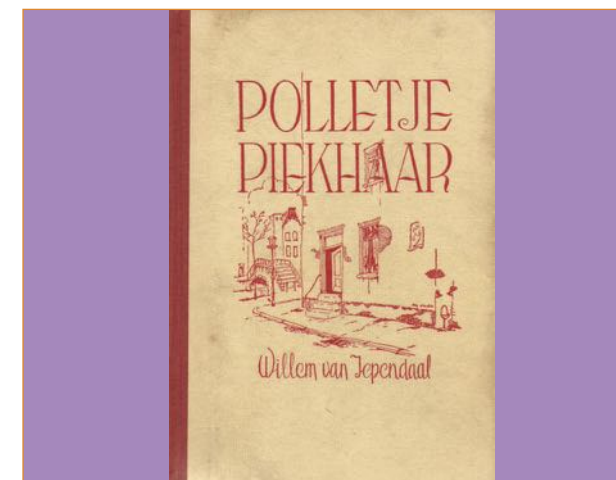
Presentatie Rotterdams Jaarboekje 2016

15.30 uur: inloop genodigden

16.00-17.00 uur presentatie Rotterdams Jaarboekje

17.00-17.30 uur borrel genodigden <

Noteer alvast de komende Historische Wel & Wee Cafés van begin 2017:

Een van meest gelezen Nederlandse schrijvers uit de jaren rond de oorlog is Willem van Ipendaal, de Rotterdammer van wie de tientallen sociaal realistische romans als broodjes over de toonbank gingen. Tegenwoordig kennen niet veel mensen hem meer, maar het is nog steeds de moeite waard zijn boeken te lezen en zeker de in plat Rotterdamse geschreven schelmenroman Polletje Piekhaar.

- 12 januari 2017: over de toekomst van het boekenvak met uitgevers, boekhandels en auteurs

- 9 februari 2017: slotbijeenkomst over de betekenis van Rotterdam als Unesco City of Literature

Nieuwe koers SHPR: actief op zoek naar de lacunes

Het bestuur van de Stichting Historische Publicaties Roterodamum (SHPR) gaat zich voortaan actiever inzetten voor de Rotterdamse geschiedschrijving. Er ontbreken volgens ons op meerdere terreinen 'noodzakelijke' publicaties, ondanks de tientallen boeken die er jaarlijks over Rotterdam verschijnen. Dat blijkt overduidelijk uit een eerste verkenning met een aantal experts. We hebben inmiddels een groeiende lijst van onderwerpen die we als lacunes in de Rotterdamse geschiedschrijving kunnen bestempelen. Tot nu toe is het gangbaar dat de SHPR alleen van de ingediende en voorgelegde manuscripten beziet of deze wel van voldoende kwaliteit zijn om bij publicatie te worden opgenomen in de zogeheten 'reeks'. Van die passieve en afwachtende houding stappen we nu af. We gaan auteurs en uitgevers actief stimuleren om de 'historische hiaten' te dichten. De klassieke 'reeks', die inmiddels bijna 200 publicaties (nummers) omvat, gaan we met deze nieuwe koers dan ook beëindigen.

De succesvolle nieuwe essayreeks, waarvan sinds 2014 drie delen zijn verschenen (Hofland, Moeliker, Perquin), is onderdeel van onze nieuwe koers en wordt dan ook onverminderd voortgezet. De SHPR wordt zeker geen fonds, maar een eventuele financiële bijdrage om een publicatie over een nog ontbrekend onderwerp mogelijk te maken, gaan we voortaan in overweging nemen. En we gaan ons ook niet meer beperken tot de traditionele uitgaven van boeken. Sterker nog, we willen juist de moderne vormen van publiceren oprecht gaan stimuleren. Een publicatie online kan immers uiterst toegankelijk zijn. En een gedegen documentaire, een doortimmerde beeldbank, of een originele website sluiten we bepaald niet uit. Als het maar een nieuw en belangwekkend licht werpt op onze Rotterdamse geschiedenis.

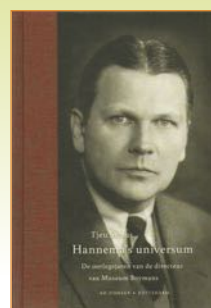
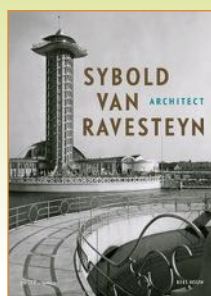
Frans Meijer, voorzitter SHPR <

Historisch Genootschap
Rotterdam
1871-1872

Mr. J. Dutilhprijs 2016

tekst Ingrid de Jager

Elk jaar buigt de jury van de mr. J. Dutilhprijs zich over het gevarieerde aanbod publicaties rond de geschiedenis van Rotterdam. De oogst van een heel jaar, vaak tientallen boeken, wordt in een kleine commissie besproken en vervolgens in boekhandel Snoek behandeld door de jury. De jury beoordeelt eerst letterlijk met het boek in de hand of het voldoet aan de criteria uit het reglement. Het boek moet uiteraard een Rotterdams onderwerp behandelen, toegankelijk geschreven zijn, niet meer dan twee auteurs hebben, in de boekhandel liggen en geen denk- of opdrachtboek zijn. Prachtige fotoboeken en buitengewoon aardige kinderboeken worden dus opzij gelegd. Wat meestal rest is een niet onaanzienlijke lijst met altijd een paar kloeke boeken en gedegen studies. Uit de daaropvolgende besprekingen volgt de shortlist. Het jaar daarop wordt de procedure herhaald met een shortlist van dat jaar als resultaat. In de laatste bespreking kort voor de uitreiking kiest de jury uit de shortlists van beide jaren de nominaties en tenslotte de winnaar voor de mr. J. Dutilhprijs. Net als in 2014 zijn de publicaties van een zodanige kwaliteit dat de jury ook dit jaar vijf boeken heeft genomineerd namelijk:

- *Anton Kröller : Leven op krediet* (2015, Prometheus/Bert Bakker). In deze gedegen biografie over Anton Kröller werpt Ariette Dekker een heel nieuw beeld op van de man die we nu nog kennen als grondlegger van het Nationaal Park de Hoge Veluwe en als echtgenoot van kunstverzamelaar Hélène Müller. Dit consciëntieus geschreven boek laat zien dat Kröller vanuit Rotterdam een immens imperium bestuurd.
- *Evert en Herman Kraaijvanger : architectonische noblesse* (2015, nai010 uitgevers). Ida Jager beschrijft in dit fraai geïllustreerde boek hoe de gebroeders Kraaijvanger hebben bijgedragen aan de Wederopbouw van Rotterdam. Zij tekenden voor markante gebouwen als Vroom & Dreesmann, Peek & Cloppenburg en de Doelen. Het boek biedt door geschetste achtergrondverhalen eveneens een mooi inzicht in het naoorlogse Rotterdam.
- *Sybold van Ravesteijn : architect* (2014, nai010 uitgevers). In dit zorgvuldig vormgegeven en geïllustreerde boek is door Kees Rouw het complete oeuvre

van Sybold van Ravesteijn beschreven. Van Ravesteijn, ook wel de pionier van de gebogen lijn genoemd, is in Rotterdam vooral bekend door zijn ontwerp voor Diergaarde Blijdorp en de inmiddels afgebroken stations Rotterdam Centraal en Hofplein. Hij hing twee stijlen aan: het traditionalisme en het functionalisme, wat hem ook over de grens opdrachten opleverde.

- *Hannema's universum* (2014, Ad. Donker uitgevers). In dit zeer leeswaardige en op gedegen bronnenonderzoek gebaseerde boek beschrijft Tjeu Strous de oorlogsjaren van Dirk Hannema die van 1921 tot 1945 directeur was van museum Boymans. Dat levert een fascinerend beeld op van een complexe figuur die niet eenvoudig te duiden is.
- *Jazz in Rotterdam: de geschiedenis van een grotestadscultuur* (2015, Uitgeverij Lecturis B.V.). De Rotterdamse jazzgeschiedenis is nu, voor het eerst, op papier gezet door Hans Zirkzee in een fenomenale chronologische studie met leeswaardige intermezzi. Hij beschrijft niet alleen de grandeur van het Rotterdamse uitgaansleven en de kwaliteit van de jazzmusici, maar schetst ook de moeizame terugkeer van het muziekleven na de oorlog en het huidige jazzpodium. Een waar encyclopedisch werk dat een verborgen geschiedenis voor het voetlicht brengt en Rotterdam als pioniersstad op de kaart zet.

De mr. J. Dutilhprijs 2016 is op 30 november 2016 in verhalenhuis Belvédère uitgereikt aan Hans Zirkzee voor *Jazz in Rotterdam: de geschiedenis van een grotestadscultuur*. De prijs behelst een beeldje van Joep van Lieshout en een geldbedrag van 6.000 euro dat ter beschikking is gesteld door de Jurriaanse Stichting. Lees op roterodamum.nl het juryrapport. De jury 2015-2016 bestaat uit: Nelleke Noordervliet (voorzitter), Frank van Dijk, Mark Hoogstad (tot april 2015), Paul van de Laar, Eva Liukku, Michiel van Ravesteijn, Arno Snoek. <

Archeologie en geschiedenis van de locatie Timmerhuis

tekst Arnold Carmiggelt (Hoofd Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam)
beeld Boor

Een van de vitrines in het Timmerhuis.

De afdeling Archeologie van de gemeente Rotterdam (BOOR) probeert zoveel mogelijk de resultaten van archeologisch onderzoek kenbaar te maken voor een breed publiek. Dat gebeurt niet alleen via lezingen, publiksboeken en tentoonstellingen, maar ook door de archeologie op de vindplaats zelf zichtbaar te maken. De lezers van de Kroniek kennen ongetwijfeld de fundering van de stadsmuur met toren in station Blaak en de in oktober 2014 gereed gekomen Tijdtrap in de Markthal, waar talrijke archeologische vondsten te zien zijn. Sinds kort is er nog een plek waar de archeologie en geschiedenis van een deel van de stad zichtbaar zijn gemaakt: het Timmerhuis. De expositie die hier is ingericht kwam tot stand in nauwe samenwerking met het Stadsarchief Rotterdam, Museum Rotterdam en het architectenbureau OMA.

Aanleiding voor de archeologisch-historische presentatie vormde de opgraving in de bouwput van het Timmerhuis eind 2012-begin 2013. Het archeologisch onderzoek heeft diverse interessante resultaten opgeleverd. Zo is er een dijk van rond 1200 aangekomen die de scheiding vormde tussen de polders Cool en Rotterdam. Ook zijn er vondsten gedaan die samenhangen met het Sint-Agathaklooster dat hier bezittingen had. Verder documenteerden de archeologen resten van huizen en voorwerpen uit het eind van de 16de en de 17de eeuw, die toebehoord hebben aan de eerste bewoners van de Zandstraatbuurt. Deze buurt ontwikkelde zich in de loop van de 19de en het begin van de 20ste eeuw tot een echte sloppenwijk, met kroegen, dansgelegenheden en prostitutie. Spectaculair was de vondst van een muntschat: 482 zilveren munten in een schoen. Deze schat is te be-

wonderen in de vaste opstelling van Museum Rotterdam dat, zoals u ongetwijfeld weet, ook onderdak heeft gevonden in het Timmerhuis.

De archeologisch-historische presentatie waarover hier wordt bericht bevindt zich in de publieke ruimten van het Timmerhuis en is gratis toegankelijk. In overleg met OMA is besloten om in de passage en op het podium van het Timmerhuis de archeologie te gebruiken als 'aankleding' van de ruimte om het historische karakter van de plek te illustreren zonder dat er uitgebreid toelichting wordt gegeven. Zo is in de trap langs de passage een langgerekte vitrine aangebracht met daarin verschillende fraaie 17de-eeuwse beschilderde tegels die bij de opgraving zijn aangetroffen. Op het podium bevindt zich een vitrine met talrijke 17de-eeuwse vondsten, huisraad van de eerste bewoners van de Zandstraatbuurt. Bij de ingang aan het Haagseveer hebben archief, museum en archeologen een kleurrijk palet van illustraties samengesteld, die refereren aan de geschiedenis van dit deel van Rotterdam.

Op de archeologie en geschiedenis van de locatie Timmerhuis wordt dieper ingegaan in de gratis toegankelijke en op werkdagen geopende wachtruimte in het kantoordeel van het Timmerhuis. In vier vitrines komen de volgende thema's aan bod: Bouwen en wonen (bewoningsgeschiedenis), Ambachten, Kinderen, Vermaak en vertier. Objecten zijn afkomstig uit de Collectie Rotterdam en omvatten (kopieën van) archiefstukken en prenten, archeologische vondsten en museale objecten. Het is de moeite waard om er even te gaan kijken. In dezelfde ruimte bevindt zich ook een grote leestafel die voorzien is van verschillende publiksboeken die betrekking hebben op de archeologie en geschiedenis van Rotterdam. <

Onderduiken...hoe voelt dat?

'Het Achterhuis van Rotterdam'

tekst Talitha Vermaas
Illustraties Orgelzolders

In de Tweede Wereldoorlog had de Breepleinkerkerk in Rotterdam-Zuid een groot geheim: op de twee zolders boven het orgel zat een drietal Joodse gezinnen ondergedoken. Wat begon als een tijdelijk onderkomen voor zes weken, werd een onderduik van 34 maanden. Het verhaal van de Breepleinkerkerk is een verhaal van moed, hoop en vertrouwen, een verhaal vol wonderen...zo werd er in de winter van 1944 een kerngezonde baby geboren en tijdens een razzia, drie weken voor de bevrijding, werden de onderduikers niet gevonden. Dankzij de hulp van hun moedige helpers, overleefden alle onderduikers deze donkere periode in onze geschiedenis. Het Orgelzolderverhaal is een verhaal van de moed en hoop van heel gewone mensen die door de omstandigheden heldendaden hebben verricht. Burgemeester Aboutaleb schreef over dit spannende en ontroerende oorlogsverhaal een essay getiteld *Droom en Daad*, waardoor de Orgelzolders steeds meer bekendheid genieten. Kom zelf kijken op de Orgelzolders en ervaar hoe het is om onder te moeten duiken.

Boven het kerkorgel

In 1940 was Rebecca Andriess een Joods meisje van vijftien jaar. In het voorjaar van 1942 werden zowel haar moeder als haar vader op transport gezet. Rebecca's opa regelde voor zijn kleindochter en haar verloofde Maurice een onderduikadres, 'voor een week of zes': de Breepleinkerkerk. Het stel trouwde nog snel op 28 mei 1942 en ze meldden zich op 29 mei bij de koster, die hen binnen liet en hun sterren ritueel verbrandde...

Koster Jacobus de Mars en zijn vrouw Annigje brachten het jonge echtpaar onder op de zolder schuin boven het kerkorgel, waar de koster een luik had gemaakt in het plafond. Het zoldertje was niet groter dan tweeënhalve bij drie meter en bevatte alleen twee matrassen. 's Zomers was het er bloedheet, 's winters heel koud en tijdens kerkdiensten was het er door het volume van het orgel en de samenzang nauwelijks uit te houden. Al snel kwamen ook de ouders van Maurice op de zolder onderduiken.

Nog meer onderduikers en een baby

In april 1943 werd een derde echtpaar ondergebracht in de ruimte aan de andere kant van het orgel: Chaïm en Fifi de Zoete. Hun drie dochters waren bij verschillende pleeggezinnen ondergebracht. In de zomer van 1943 bleek Rebecca zwanger. Onder de kerkgangers was een arts die bereid was haar te helpen bij de bevalling: de uit Suriname afkomstige oogarts Leo Lashley, die al in het verzet zat. De kleine Emile, geboren op 6 januari 1944, werd opgenomen in het gezin van de dochter van de koster. Annie had een kind van één jaar en kwam op verzoek van haar

Het bruidspaar, 2 mei 1942. Een dag later doken zij voor 34 maanden onder op de zolder boven het orgel.

vader bij haar ouders inwonen. Zo viel het niet op wanneer er een baby huilde of dat er babykleertjes aan de waslijn hingen. Rebecca kon haar zoon zelf blijven voeden. Op zaterdagmiddag 14 april 1945 werd in de woningen van de koster en de dominee en in de kerk nog door Duitse soldaten gezocht naar de wapens die de koster een tijd had verborgen: ze kwamen tot in de psalmenkamer, vlak onder de onderduikers, maar de onderduikers werden niet gevonden. Koster De Mars, die ziek op bed lag, werd meegenomen en in de strafgevangenis in Scheveningen vastgehouden tot na de bevrijding, maar hij heeft nooit een woord losgelaten over de mensen achter het orgel. De drie echtparen hebben de oorlog overleefd. Rebecca scheidde na een paar jaar van Maurice, maar bleef in Rotterdam wonen; Chaïm en Fifi de Zoete verhuisden met hun dochters naar Israël, waar vele kleinkinderen en achterkleinkinderen werden geboren. Het kostersechtpaar en de dominee met zijn vrouw werden onderscheiden door Yad Vashem. In oktober 2015 werd het essay *Droom en Daad* van de Rotterdamse burgemeester Ahmed Aboutaleb gepresenteerd, in het kader van de Maand van de

Judith, Chaim, Mirjam, Fifi, Hadassah, familie de Zoete, 1934.

Het kostersechtpaar De Mars.

Geschiedenis. Aboutaleb is beschermheer van de Breepleinkerkerk en heeft de opbrengst van zijn essay bestemd voor de realisatie van een educatief centrum over de Onderduik. In het boekje vertelt ook Aboutaleb het verhaal van de onderduikers, maar verbindt daar een filosofische verhandeling over daden en deugden aan. Hij stelt dat het verhaal, zoals meer verhalen uit de Tweede Wereldoorlog, veel waardevols bevat voor de vraagstukken van onze eigen tijd. <

Benieuwd naar het verhaal? Kom zelf naar deze wonderplek kijken... u bent van harte welkom! Onze gidsen ontvangen al jaren geïnteresseerden en schoolklassen in de Breepleinkerkerk, waar zij het bijzondere verhaal van de onderduik vertellen. Een bezoek aan de authentieke zolders is onderdeel van de rondleiding. Alle informatie vindt u op www.orgelzolders.nl

Stichting Schuilplaats Orgelzolders Rotterdam
Breepleinkerkerk
Van Malsenstraat 104
3074 PZ Rotterdam
www.orgelzolders.nl
Volg ons op Facebook: [orgelzoldersrotterdam](https://www.facebook.com/orgelzoldersrotterdam)
Openbaar vervoer: tramlijn 2, 20, 25, buslijn 77

Wederopbouwrit door de stad van de dorre puinpoesta's

tekst Paul Groenendijk
beeld Stadsarchief Rotterdam

Het blijft onwennig, zo'n *Hop On Hop Off-bus* in het Rotterdamse straatbeeld. Rotterdam en (massa)-toerisme is van oudsher een moeizame combinatie. Natuurlijk zijn we trots op onze stad en willen we de Markthal en de Kop van Zuid graag laten zien aan geïnteresseerde bezoekers, maar dan wel individueel en bij voorkeur te voet, per watertaxi of op de fietsen van Urban Guides. Toch reden er al eerder bussen met toeristen door het centrum. Vanaf het voorjaar van 1946 werden er zogenaamde Wederopbouwritten georganiseerd. Een speciale bus voerde geïnteresseerden langs wederopbouwprojecten. De ritten van 31 kilometer door de hele stad vertrokken vanaf het Oude Tramhuys, toen op het Weena.

'Hopelijk vertelden gidsen beeldend over de te verrijzen ideaalstad'

Het Vrije Volk van 31 juli 1946: 'Sight-Seeing in Rotterdam, in de stad van de dorre puinpoesta's! Het is nog wat onwennig, maar toch interessant en stellig niet alleen voor bezoekers van buiten de stad. Immers, welke Rotterdammer, de conducteur van lijn 8 uitgezonderd, komt regelmatig in Blijdorp, Centrum en Zuid?' Er is aanvankelijk natuurlijk nauwelijks iets te zien van de Wederopbouw. Het stratenplan ligt er in grote lijnen, de waterwegen zijn aangelegd en er zijn wat bouwputten. Maar behalve wat noodgebouwen en het restant van de Bijenkorf staat er niet meer dan de Rotterdamse Bank aan de Coolsingel en de woningbouw van Wereldhaven aan de Goudsesingel. Hopelijk vertelden de gidsen zeer beeldend over de nieuwe ideaalstad die hier zou verrijzen. Toch is er flinke belangstelling voor de Wederopbouwritten. In *Het Vrije Volk* van 6 november 1953 houdt wethouder Van den Brule een hartelijk pleidooi voor Rotterdam en de rit: 'De rit betekent iets. Wij Rotterdammers hebben behoefte om te zien wat er in onze stad gebeurt! Rotterdam krijgt zijn gezicht terug. Wie nu door de stad loopt kan zonder reserve zeggen, dat het hart weer klopt. Overal bruist het leven, overal vindt men de sporen van durf en initiatief. Of men nu met Rotterdammers of met niet-Rotterdamers spreekt, voor iedereen is het een openbaring. Ook daarom kunnen wij de rit niet meer missen.'

437.155 kilometers

Elk jaar worden meer geïnteresseerden rondgereden. In november 1955 wordt de balans na tien jaar opgemaakt: 472.211 passagiers en 437.155 afgelegde kilometers (tienmaal de omtrek van de aarde). Vanaf 1956 organiseert de VVV vanwege de grote belangstelling zelfs een aparte rondrit voor de buitenlandse toeristen. Folders zijn in vier talen beschikbaar: Nederlands, Engels, Frans en Duits. Het is nauwelijks voor te stellen dat er tien jaar na de oorlog alweer Duitse

De opstapplaats op de Coolsingel.

toeristen naar Rotterdam komen. Vanaf 1957 neemt de belangstelling af. Op topdagen vertrekken er nog wel twintig bussen met rondritters vanaf het Weena, maar het haalt bijna lange na niet de cijfers van de vorige jaren. *Het Vrije Volk* van 6 augustus 1957: 'Wellicht zijn de Rotterdammers, die altijd zoveel interesse toonden voor de opbouw van de stad, er wel van overtuigd, dat er in het afgelopen jaar in verhouding niet zoveel is veranderd in en om de stad.' In 1960 gaat het roer om: de rit (kosten: f 1,25) gaat niet langer door het centrum. De aandacht wordt verlegd naar de uitbreidingen op de Linker Maasoever, naar de nieuwe wijken van Hoogvliet en de raffinaderijen van Pernis. 'De opbouwrit 1960 zal hen er brengen. En - aardige verrassing - zij zal de mensen zelfs het hart van een grote raffinaderij laten zien: die van de Shell. De bus maakt een 5 km lange tocht over de terreinen van deze onderneming. Sigaretten uit, fotograferen verboden...!' (*Het Vrije Volk* van 17 mei 1960) De belangstelling zakt daarna verder en in 1962 wordt de Wederopbouwrit omgedoopt tot 'Kris Kras door Rotterdam'. Heel even wordt de negatieve trend gekeerd, maar in 1966 rijden de bussen toch voor het laatst. Bijna vijftig jaar later, in juli 2015, doet de *Hop On Hop Off-bus* zijn intrede in Rotterdam. <

Dit artikel verscheen oorspronkelijk op versbeton.nl (juli 2016) in samenwerking met Platform Wederopbouw Rotterdam.

Boeken

Matthijs Dicke, Annelies van der Zouwen (red.), *Scheepvaartkwartier Rotterdam, drie eeuwen stadsleven aan de Maas* (Rotterdam 2016, uitgeverij Stad en Bedrijf); ISBN 978-90-825232-1-8; Stichting Historische Publicaties Roterodamum nr. 196.

In het Scheepvaartkwartier is bijna alles te vinden wat Rotterdam tot zo een interessante stad maakt: de rivier is buitengewoon aanwezig, al heeft de Veerhaven net als de Leuvehaven nauwelijks meer een functie; er is een overvloed aan groen - van alle Nederlandse steden telt Rotterdam de meeste bomen per inwoner -, en de bebouwing van deze stadswijk is op z'n minst 'opvallend' te noemen, wat goed past in het imago van Rotterdam als architectuurstad. Bij nadere beschouwing valt het Scheepvaartkwartier in drie delen uiteen: Het Park in het uiterste westen, gerealiseerd op grond die oorspronkelijk van Delfshaven was; het Eerste en Tweede Nieuwe Werk, de scheppingen van stadsarchitect Rose uit het midden van de negentiende eeuw; en in het noord-oosten het stuk tussen Vasteland en Willemsplein, dat door de oorlog en later door demping van de Zalmhaven ten behoeve van aansluiting op de Erasmusbrug een geheel nieuw aanzien kreeg. Niet erg Rotterdam is dan weer dat ondanks alle vernieuwingen de sfeer van het Scheepvaartkwartier deftig is gebleven. De elite van Rotterdam onderhield in de achttiende eeuw tuinen en buitenverblijven in de Muizenpolder en dat bleef zo in de negentiende en twintigste eeuw. Rose verordondeerde hoe er op het Eerste en Tweede werk gebouwd moest worden, en veel daarvan staat er nog. Na de demping van de Westerhaven bleef een aantal van zijn voorwaarden gehandhaafd; de oneven kant van de Parklaan en het blok van de Calandstraat behield daardoor die deftige uitstraling. En in de jaren zeventig en tachtig werd de strijd tegen de verloedering van de wijk met succes bekroond. Het Scheepvaartkwartier schittert weer.

In *Scheepvaartkwartier Rotterdam* komen die drie delen en hun ontwikkeling uitgebreid aan bod, zowel in woord als in beeld. De talrijke, met zorg uitgekozen illustraties bestaan uit speciaal voor het boek gemaakte, bijna alle tegen een strakblauwe lucht genomen, foto's, oude foto's en prentbriefkaarten, enkele technische tekeningen en plattegronden, portretfoto's en verder tekeningen, prenten in diverse technieken en een paar schilderijen. Daardoor is het boek niet alleen een plezier om te lezen, maar ook, en vooral, om te bekijken en door te bladeren. Dat bladeren leidt dan tot fragmentarisch lezen, wat nog wordt bevorderd doordat er tussen de hoofdstekst kaderteksten zijn geplaatst en de bijschriften bij de afbeeldingen uitgebreid zijn en veel informatie bevatten. Gezegd moet worden dat deze indeling het niet altijd gemakkelijk maakt de lijn van het boek te volgen, maar gelukkig is er een uitgebreid register dat dit bezwaar ondervangt.

Nora Schadee <

Guilherme Mendes da Silva, *De Mozes van Rotterdam. Constantino Delgado en de Kaapverdische immigratie in de grootste haven van Europa*, Rotterdam 2016, 92 p., ISBN 978-90-815466-3-8, € 4,99.

Op 7 november presenteerde Rotterdam Vertelt/*Storia de nhas Pais* dit boek dat zowel in het Nederlands als in het Portugees te verkrijgen is. De schrijver kwam in 1963 als zeeman naar Rotterdam. Hij leerde er landgenoot Constantino Delgado kennen, eigenaar van pension Delta in Delfshaven. Met zijn vrouw Inge hielp Delgado talloze Kaapverdische zeelui aan

onderdak en werk. 'De Mozes van Rotterdam' is een geschiedschrijving van de Kaapverdische gemeenschap in Rotterdam en een eerbetoon aan Mister Delgado.

Kaapverdianen, bewoners van een eilandengroep in de Atlantische oceaan bij Afrika, zijn al vele eeuwen vaak zeeman. In die hoedanigheid vestigden zich de eerste Kaapverdianen in de jaren vijftig in Rotterdam op Katendrecht, ze gingen zogezegd van Kaap naar Kaap. Ze kwamen niet alleen als zeeman en op zoek naar werk en meer welvaart, maar ook op de vlucht voor de geheime politie van Portugal dat tot 1975 de kolonisator was van de eilandengroep. In Rotterdam zijn de Kaapverdianen inmiddels uitgegroeid tot een van de grootste gemeenschappen buiten het eigen land. In tegenstelling tot sommige andere groepen migranten hoort men niet veel van ze. Ze worden daarom wel de 'stille migranten' genoemd; ze zijn er wel maar je hoort ze niet. Soms echter hoor je ze luid en duidelijk. Neem bijvoorbeeld Suzanna Lubrano die in 2003 werd uitgeroepen tot beste zangeres van Afrika. Of João Varela die tweede man was op de lijst van Pim Fortuyn.

Het boekje toont de geschiedenis van Kaapverdianen in Rotterdam; de onderlinge broederschap, werken en kerken, muziek, de gezinshereniging en het verenigingsleven. Het komt allemaal aan bod.

Over het leven van mister Delgado schrijft de auteur hoe hij een groot deel van zijn leven in dienst stelde van anderen. Eerst door, ook al lag hem als rijkeluiszoon een mooie toekomst te wachten, het spel onder de Portugese dictatuur niet mee te willen spelen. Later in Rotterdam door zijn landgenoten te helpen die de wegen en gewoonten hier niet kenden. Zo offerde de inmiddels bejaarde Delgado samen met zijn vrouw Inge die niet meer onder ons is, zijn leven op als 'Mozes, die Gods volk uit Egypte leidde en het na lange jaren tot aan de poorten van het Beloofde Land bracht maar er zelf niet binnenging'.

Het met veel gevoel voor understatement, af en toe sarcasme en bloemrijk taalgebruik geschreven werkje van Mendes da Silva is een mooie aanvulling op de geschiedschrijving van een deel van de Rotterdamse bevolking.

Sjaak van der Velden <

Sloop Koninginnekerk: toespraak bij de presentatie van het magazine De Mooiste

tekst Kees Vrijdag

Sloop slaat soms een diepe wond in het vlees van de stad. Soms komt er ook iets voor terug waar je als stad blij van wordt. We hebben collectief een traan gelaten om de vervanging van het oude CS. Wat had die oude hal van Van Ravesteyn een moderne grandeur. En wat was ie ruim, groots, mooi gewelfd.

Maar het 'spoorjasje' was te krap geworden, de tunnel te laag. En veel meer treinen, een snelle trein, en veel meer reizigers. 'De Nieuwe Tijd', net wat u zegt. Met behoud van de klok en nieuwe letters in de vertrouwde stijl kan de nieuwe stad er voorlopig tegen. Sterker nog: in een jaar tijd is 'Dakkie Kapsalon' omarmd, inclusief de fantastische fietsenstalling. Sloop slaat soms diepe wonden die echter niet helen: neem de Koninginnekerk.

Mijn familie van 't Moderne Handwerkhuis is er op haar manier ook mee bezig geweest. Mijn broer heeft 10.000 gulden in het nostalgische borduurpakket geïnvesteerd. En ondanks dat het een geheide hit was – ook jaren na de sloop werd het nog steeds goed verkocht – heeft ie die investering nooit terugverdiend. Navraag leverde wat pijnlijke familie-anekdotes op. Bij de sloop van de Koninginnekerk speelde niet zo zeer capaciteit een rol: de kerk was eerder te groot dan te klein. De leegloop der kerken was de oorzaak. Ook nu zitten kerkbesturen met de handen in het haar. Alleen al in Schiebroek/Hillegersberg zitten er vier RK-kerken in het nauw.

Naast de ontkerkelijking in de grote stad was er ook een wijziging in de demografische samenstelling van de stad. Autochtone Rotterdammers trokken naar de satellietsteden, mensen uit andere landen vestigden zich in de wijken rondom de binnenstad. Zij brachten ook hun geloof mee: diverse kerken kregen een andere denominatie: Poolse, Antilliaanse, Kaapverdiaanse, Somalische, etc. De kerken vershoten van kleur. Volgens een statistiek uit 2013 is bijna de helft van de Rotterdammers >18 jaar nog 'religieus actief'. Daarvan geeft 14,7 procent 'RK' op; 13,3 procent 'islam'. In 1970 was dat laatste cijfer volgens een andere statistiek net boven de 0 procent.

Voor de groeiende groep moslims zijn nieuwe huizen voor het gebed en aanpalende sociale functies gekomen. Een daarvan heeft het zelfs geschopt tot mooiste gebouw van Rotterdam in een publieksverkiezing (NB: de Mevlana moskee in 2006). Of oude gebouwen, kerken werden omgebouwd. In Zwolle heeft de Alevitische gemeenschap de in het centrum gelegen Oud-Gereformeerde kerk overgenomen. En zo inge-

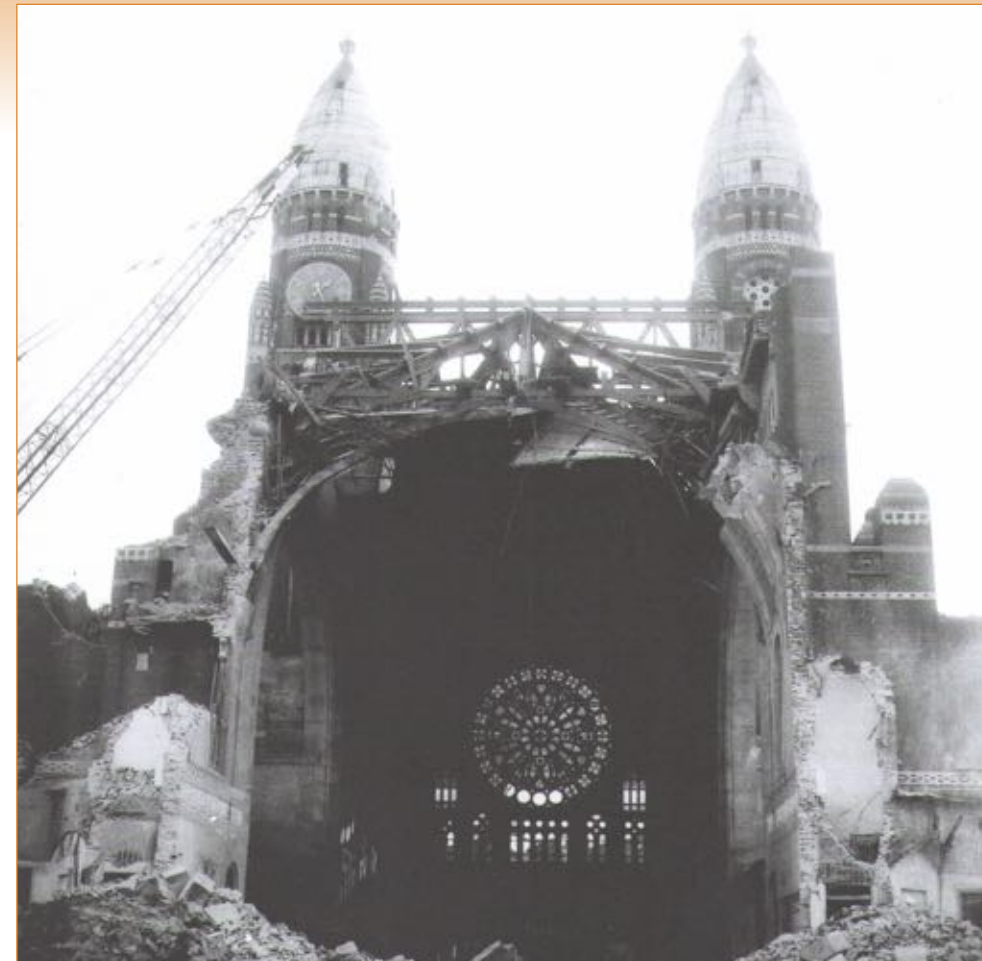
deeld dat het geschikt is voor hun eredienst en alle sociale functies die zo'n gebouw moet hebben. Ik heb voor de Alevitische gemeenschap hier een keer een verzoek gedaan bij de bisschop een van de vier kerken beschikbaar te stellen. Met kerende mail kreeg ik 'neen' als antwoord. Alsof de Turken weer voor Wenen stonden. Als ik de twee torens van de Koninginnekerk zie, veertig jaar na dato, en de twee slanke torens bij de Mevlana – en El Essalaam moskee, dan krijg ik een verdraaid historisch beeld voor ogen. Het summum van integratie in steen?

Sloop slaat diepe wonden: op meerdere plekken in de stad:

- aan de Westzeedijk stond de kathedraal; nu een betonnen kolos. (Tussenvraagje: Zijn er objectieve normen voor lelijkheid? Dit gebouw scoort heel hoog.)

- aan de West-Kruiskade, de Josephkerk. Ook daar staat nu een bejaardenhuis. Een bestemming als hip winkelcentrum in de jaren '70 bleek slechts een interim oplossing.

- aan de Provenierssingel, idem dito.

Soms lukt het half de wond te helen: aan de Goudse Rijweg, waar studenten Allerheiligste Verlosserskerk bewonen. Af en toe lukt het helemaal: Arminius, net voorzien van een prachtig orgel en aangepaste inrichting. Het kan dus wel.

Rijst de vraag waarom het in de jaren '70 zo gruwelijk mis ging met de Koninginnekerk? Welke belangen speelden allemaal een rol? Waar zat het financiële belang? Wie heeft de kogel door de kerk gejaagd? Welke personen zaten aan de vergadertafels en wie heeft de beslissing genomen? Is het aspect van 'Cultuur Historie' gewogen? En zo ja, waarom is het dan te licht bevonden?

In dit bijzondere Magazine – u moet het echt kopen – wordt aan het eind een tipje van de sluier opgelicht. Dan komt het langzaam weer boven de geschiedenis: de kerk die te duur in onderhoud was, de roep vanuit de wijk om bejaardenwoningen, een mogelijke koper uit religieuze hoek. Als hoofdconclusie heb ik voor me zelf het volgende er uit gehaald: de aanvraag om de kerk tot Rijksmonument te verklaren strandde.

Waarom dat was, is in nevelen gehuld. We zouden minimaal een les uit het verleden van deze pijnlijke open wond moeten trekken. Want iedereen is het er over eens dat dit nooit meer mag gebeuren: het is een 'godszonde', letterlijk en figuurlijk.

En die les is wat mij betreft dat het cultuur-historisch belang, de monumentale waarde aan tafel moet zitten bij de civieltechnische plannenmakers en sloopgrage vastgoedtycoons.

'Alles van waarde is weerloos' luidt de spreuk in het centrum van onze gemaltraiterde stad. Maar de stemmen van Cuypersgenootschap, Bond Heemschut en Roterodamum mogen nu meepraten, zitten inmiddels aan tafel bij het vaststellen van de monumentenlijst. Maar het moet nog blijken of hun mening er ook echt toe doet als het spannend wordt in de afweging. Wij, zoals we hier zijn, moeten hun stem versterken. Want anders wordt het toch nog zoals de verbasterde spreuk van Lucebert op een school op Zuid prijkt: 'Van alles is weer waardeloos'. <

AAN DE LEDEN

Ingesloten bij deze Kroniek vindt u de acceptgiro voor de betaling van de contributie voor 2017. Degene die een machtiging hebben afgegeven ontvangen geen acceptgiro. Het bedrag ad € 35,00 wordt ongeveer half januari 2017 afgeschreven. Omdat wij van de bank alleen een naam en geen adressen vermeld krijgen verzoeken wij u vriendelijk om bij uw betaling uw lidnummer te vermelden. Dit lidnummer vindt u in het witte vak achter het bedrag en onderaan op de witte balk en begint met een 7. Betalingen graag voor 31 januari 2017. Met vriendelijke groeten, Coby Hartsuiker, administratie HGR

Verdwenen stad

beeldmateriaal eigen collecte en Google Maps

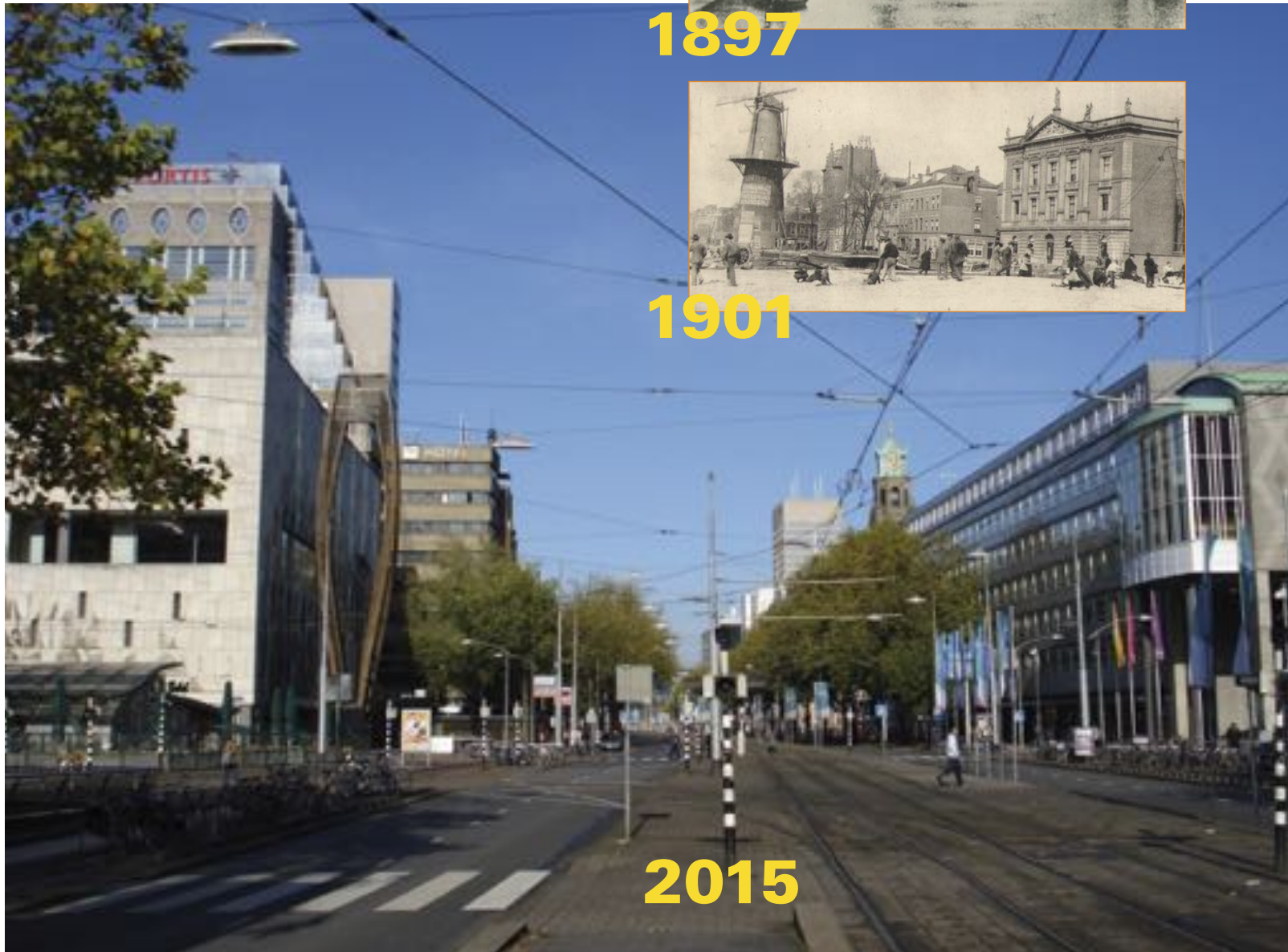
De Coolsingel was ooit de westelijke stadsgrens. Daar is niet veel meer van te merken. Ruim een eeuw geleden werd de stadsvest gedempt en in 1920 moest molen De Hoop die daar sinds 1736 het beeld bepaalde wijken voor de bouw van de nieuwe beurs. Die laatste staat er nog steeds. <

1897

1901

2015

KORTE AGENDA

8 december 2016:
Historisch Wel & Wee Café
Presentatie Rotterdams Jaarboekje

12 januari 2017:
HW&WC

9 februari 2017:
HW&WC